

Луцький Р.П. Нормативно-правовий акт як визначальна форма вираження позитивного права

Закон являється основою правових джерел в Україні. Саме він характеризується як форма вираження позитивного права з теоретичної точки. Це питання потребує подальшого розвитку і вдосконалення.

Ключові слова: закон, право, держава, позитивне право.

Луцкий Р.П. Нормативно правовой акт как определяющая форма выражения позитивного права

Закон представляется основой правовых источников в Украине. Именно он характеризуется как форма выражения позитивного права из теоретической точки. Этот вопрос нуждается в последующем развитии и совершенствовании.

Ключевые слова: закон, право, государство, позитивное право.

Lutsky R. P. Normatively legal act as determining form of expression of positive law

Law appears basis of legal sources in Ukraine. Exactly he is characterized as a form of expression of positive law from a theoretical point. This question needs subsequent development and perfection.

Keywords: law, right, state, positive law, absolute law.

МАЦЬКЕВИЧ М. М.

ПРАВО НА СВОБОДУ СВІТОГЛЯДУ І ВІРОСПОВІДАННЯ ЯК КОНСТИТУЦІЙНЕ КУЛЬТУРНЕ ПРАВО

УДК. 342.731

Актуальність теми. Сьогодні в умовах формування в Україні правової держави та громадянського суспільства особливого значення набуває питання повного і ефективного гарантування прав людини, в тому числі права на свободу світогляду і свободу віросповідання.

Стан забезпечення вказаного фундаментального конституційного права, серед іншого, значно залежить від характеру відносин держави і релігійних організацій, моделі і становлення таких взаємозв'язків, їх правового регулювання. При цьому вихідна роль як у гарантуванні свободи віросповідання, так і їх юридичній регламентації, належить Конституції і конституційному законодавству України. Отже, дослідження права на свободу світогляду і віросповідання є необхідним для наукової розробки цілісного механізму гарантування права свободи світогляду і віросповідання в Україні.

Нині в науці конституційного права України серед вчених немає єдності щодо того чи право на свободу світогляду і віросповідання є громадянським (особистим, фізичним) правом людини і громадянина чи все-таки його необхідно розуміти виключно як культурне право, що обґрунтовує актуальність здійснення наукового пошуку.

Метою статті є комплексне дослідження права на свободу світогляду і віросповідання, що дозволить розкрити його конституційно-правову сутність.

Ступінь наукової розробки проблеми. Окремі аспекти конституційного права на свободу світогляду і віросповідання досліджували А. М. Колодій, А.

Ю. Олійник, П. М. Рабінович, В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко, В. В. Молдован, Л. І. Чулінда та інші.

Виклад основного матеріалу. Більшість учених, представників науки конституційного права відносить право на свободу світогляду і віросповідання до громадянських прав [1, с. 130; 2, с. 175]. Хоча деякі вчені його розуміють як конституційне культурне право [3, с. 177].

Для з'ясування сутності згаданого конституційного права розкриємо його характерні особливості.

Відповідно до статті 35 Конституції України кожен має право на свободу світогляду та віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність [3, с. 177].

Свобода світогляду пов'язана зі свободою совісті. Світогляд є системою поглядів на життя, природу і суспільство, що може ґрунтуватися на релігійних вченнях та уявленнях або бути атеїстичним за вільним вибором людини. Совість розуміється як усвідомлення і почуття моральної відповідальності за свою поведінку, свої вчинки перед самим собою, людьми, суспільством. Свобода совісті передбачає відсутність обмежень у віросповіданні, у ставленні до релігії. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише тим обмеженням, що встановлюються законом і є необхідними в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей [3, с. 177].

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа від церкви, жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Держава зобов'язана вживати заходів щодо запобігання і ліквідації дискримінації на основі релігії або переконань, нетерпимості на ґрунті релігії та інших переконань у цій сфері. Держава гарантує право батьків, або осіб, які їх замінюють, за взаємною згодою на релігійне виховання своїх дітей відповідно до власних переконань і ставлення до релігії [3, с. 177].

На переконання П. М. Рабіновича норми ст. 35 Конституції України є продовженням, розвитком і конкретизацією положень ст. 34 конституції [4, с. 257]. Світогляд – це система найзагальніших уявлень, поглядів, понять щодо світу, який оточує людей, – щодо природи, людини та суспільства в їх цілісності і взаємозалежності, щодо їх сутності, походження, закономірностей існування й розвитку. Серцевинною світогляду підкреслює вчений-правознавець є філософські погляди. З цього випливає, що світогляд і думка – споріднені категорії, а тому право на свободу світогляду є, власне, одним із різновидів права на свободу думки. Тому все, що було сказано вище у коментарі до конституційних положень про свободу думки і слова (у тому числі й щодо її обмежень), стосується і права на свободу світогляду. Проте виділяти окремо право на свободу світогляду є виправданим, оскільки саме світогляд людини становить духовно-ідеологічний фундамент, інтелектуальне джерело будь-яких її думок і слів. Зауважимо, що розглядуване право корелює з конституційним положенням про «ідеологічну багатоманітність» суспільного життя в Україні, де жодна ідеологія не може визна-

ватися державою як обов'язкова (ст. 15 Конституції України). Конкретизацією останнього положення є вміщена у ч. 3 статті 35 вказівка на те, що жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Неодмінною складовою частиною будь-якого світогляду є вірування (оскільки не всі уявлення про оточуючий світ можуть бути у певний час доведені науково). Предметом цих вірувань можуть бути найрізноманітніші явища – як матеріальні, так і ідеальні, як реальні, так і уявні, як колишні, так і сучасні або майбутні. Свобода віровизнання як загальносоціальне (природне) право людини – це можливість людини вільно обирати об'єкт своєї віри і визначати власне внутрішнє ставлення до нього. Свобода віросповідання як загальносоціальне (природне) право людини є можливістю людини вчиняти певні дії або утримуватися від їх вчинення, за допомогою чого об'єктивується її віровизнання. Отже, свобода віросповідання як загальносоціальне (природне) право людини – це можливість людини вчиняти такі діяння, за допомогою яких приймаються, змінюються та сповідаються релігійні або інші переконання. Можливість сповідування віри у будь-що – ось засаднича, стрижнева ідея коментованого припису. Така можливість є необхідним складовим елементом свободи особистого самовизначення. Ця свобода, як відомо, є одним із загальновизнаних міжнародних стандартів прав людини. Вона є фундаментом особистісних прав людини. Коментований конституційний припис якраз і утверджує свободу духовно-ідеологічного самовизначення особи [4, с. 257-258].

Найбільш поширеним різновидом реалізації свободи віросповідання є сповідування віри в того чи іншого бога або в інше трансцендентне начало, тобто сповідування певної релігії. Іншим же проявом цієї свободи є, навпаки, атеїзм. Деякі конкретні прояви першого різновиду цієї свободи (відправлення релігійних культів і обрядів та ін.) згадані в коментованому приписі. Ці прояви, ясна річ, є актами фізичної поведінки. І цим вони відрізняються від вибору світогляду, віри: такий вибір є суто суб'єктивно-психічним (духовно-ідеологічним) процесом, не підвладним безпосередньому юридичному реглантуванню.

Відповідно до сучасних загальних закономірностей розвитку інституту основних прав людини є підстави констатувати такі тенденції у здійсненні права на свободу віровизнання: а) плюралізація вірувань як результат урізноманітнення їх об'єктів. Вона відбувається внаслідок розвитку людської особистості, збагачення її духовних потреб, розширення її світогляду, обізнаності, змін уявлень. Ця тенденція чітко простежується і в Україні, про що свідчать конкретно-соціологічні дослідження стану «релігійності» її населення, зокрема молоді; б) демонополізація ролі традиційних релігій у визначенні показників моральності, «праведності» способу життя та поведінки особи, життєдіяльності об'єднань, груп, спільнот, у встановленні критеріїв соціально змістовного розмежування «добра» і «зла» за конкретно-історичних умов, обставин. Одним із проявів цієї тенденції можна вважати посилення екуменічного руху серед деяких церков. Симптоматичним є також включення до складу тих моральних принципів, пропагувати які серед своїх прихильників погоджуються нині керівники певних церков, і такої чесноти, як віротерпимість. Причому останню слід тепер інтерпретувати як терпимість не лише до інших релігій, а й до атеїстів,

до, так би мовити, «нерелігійно віруючих»; в) деєтнізація віри (зокрема, віри релігійної). Особливо яскраво це спостерігається у процесах поширення нетрадиційних релігій, кількість прихильників яких збільшується серед представників різних етносів, серед жителів різних континентів, і Україна не є винятком у цьому відношенні. Така тенденція не омине й традиційні релігії (здаймо, наприклад, рух «Свреї за Христа»). Ось чому дедалі рідше вживається поняття «національна релігія» (і відповідно поняття «національна церква»): адже до кожної конфесії належать люди різного етнічного походження, і це цілком нормальне явище. Навіть щодо України, де найпоширенішими є, як відомо, релігії православна (організаційно представлена кількома «центрами», інституціями) та греко-католицька, не можна – з цілком очевидних причин – вважати їх суто національними [4, с. 258-259].

В усіх зазначених тенденціях знаходить прояв закономірне розширення права людини на свободу віровизнання і свободу віросповідання – процес, безумовно, прогресивний і гуманістичний. Він цілком відповідає принципам засадам Загальної декларації прав людини 1948 р. (статті 18, 19), Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. (статті 19, 27), Декларації про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин, 1992 р. (статті 2.1, 2.2, 4.2) [].

Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Свобода світогляду і віросповідання є найважливішою, найсуттєвішою частиною, центральним елементом права на свободу думки і слова. Мабуть, тому в коментованому приписі для обмеження свободи світогляду і віросповідання встановлено значно менше підстав, аніж для обмеження свободи думки і слова. Щоправда, тут з'являється і нова підстава, точніше кажучи, дві самостійні підстави – інтереси охорони здоров'я та інтереси охорони моральності населення. Уявлення про зміст і критерії виділення останніх підстав мають, знову ж, оціночний характер і є конкретно-історичними.

Важливим є формування культури толерантності у суспільстві, доброзичливого ставлення до світоглядної позиції представників різних вірувань. Міжнародна комісія з освіти XXI ст. ЮНЕСКО у 1997 р. зауважувала, що молоді слід пояснювати історичну, культурну і релігійну основу різних ідеологій, з якими вона зустрічається у суспільстві.

З метою формування у суспільстві шанобливого ставлення до носіїв відмінних від власної культури і традицій, готовності поважати право кожного на свободу совісті Інститутом проблем виховання АПН України у 2006 р. були розроблені Концептуальні засади вивчення предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах. Передумовою встановлення доброзичливих толерантних цивілізованих взаємовідносин між громадянами, що мають різні світоглядні погляди, є дотримання в повному обсязі права свободи совісті [3, с. 178].

Оскільки право на свободу світогляду і віросповідання є дуже важливим для толерантності у суспільстві, кожна держава намагається вирішувати питання щодо його забезпечення. Наприклад, у Франції точаться дискусії щодо заборони

носіяни мусульманського жіночого одягу, що повністю закриває обличчя, хоча саме таке зобов'язання вдягатися мусульмани вважають невід'ємною частиною своєї віри. Серед аргументів щодо заборони називають такі: по-перше, нікаб символізує приниження жінок, що є несумісним з культурою свободи; по-друге, релігія має бути обмежена приватною сферою; по-третє, людина, маскуючись за нікабом або паранджею становить загрозу національній безпеці, оскільки не може бути ідентифікована на вулиці, у транспорті та ін. [3, с. 178].

У грудні 2009 р. у Швейцарії було проведено референдум з питання про заборону будівництва мінаретів у державі, а також необхідності внесення доповнення до конституції про те, що будувати мінарети у Швейцарії заборонено. На думку прибічників такої заборони, мінарети можуть стати першою ознакою ісламізації Швейцарії, що є несумісним зі швейцарською демократією. Їхні противники вважають, що заборона на будівництво мінаретів порушує міжнародні зобов'язання Швейцарії щодо свободи віросповідання, оскільки у країні видаються дозволи на будівництво сербських православних храмів та сікських храмів, тому заборона лише мінаретів є формою дискримінації.

У 2010 р. Європейський суд з прав людини ухвалив прибрати зображення розп'ятого Христа з італійських шкіль, яке є практично в кожному класі освітньої школи, оскільки це є порушенням прав батьків на виховання дітей згідно з їх власними переконаннями. Хоча міністр освіти Італії вважає, що розп'яття є одним із традиційних італійських символів, та зовсім не нав'язує дітям принципи католицизму, до того ж Європа має християнське коріння. Варто зазначити, що закон про те, що розп'яття має бути присутнє у шкільних приміщеннях, був прийнятий в Італії у 1920-х роках, а християнство втратило статус державної релігії у 1985 р.

В Італії з 1975 р. відповідно до закону про захист громадського порядку забороняється закривати обличчя у громадських місцях. При цьому така заборона поширюється, як на вуаль, так і на мотоциклетні шоломи.

У квітні 2010 р. парламент Бельгії проголосував за заборону паранджі у громадських місцях. У цьому питанні бельгійські депутати продемонстрували єдність, майже одностайно голосуючи проти того, щоб мусульманські жінки, виходячи з дому, закутувалися в одяг, який би покривав їх з голови до ніг і залишав лише вузьку щілину для очей. Тільки два із 138 народних обранців не підтримали таку заборону. Заборона стала необхідною з міркувань безпеки, оскільки не можна ідентифікувати особу, яка ховається під паранджею. Заборона діятиме в усіх громадських місцях, на вулицях і в крамницях. Порушникам загрожує грошовий штраф розміром у 25 євро або, як альтернатива, сім днів в'язниці. Правозахисники Бельгії вважають, що така заборона порушує релігійну свободу. Натомість у Великобританії вирішили не забороняти паранджу. У 2010 р. англійський уряд підтвердив, що релігійна свобода передбачає свободу вибору одягу [3, с. 179].

Як зауважують В. Ф. Погорілко та В. Л. Федоренко до громадянських прав належить і право на свободу думки і слова (ст. 34) та право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35). Хоча існує думка, що право на свободу думки і слова слід відносити до культурних прав людини і громадянина, оскільки воно

визначає міру можливої поведінки саме в культурній (духовній) сфері суспільних відносин. Це право гарантує кожному право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб, за винятком інформації, обіг якої обмежується чинним законодавством [1, с. 130].

Висновки. Необхідно визнати те, що реалізуючи право на свободу світогляду і віросповідання людина набуває важливих для себе духовних цінностей. Потрібно зауважити й те, що зазначені права. А саме їх зміст і обсяг є різним та залежить від громадянства особи.

Отже, практичний досвід свідчить, що існує єдність, взаємозв'язок та взаємозалежність всіх різновидів прав і свобод. Тому неможливо визнати пріоритет однієї групи прав над іншими. Наявність комплексу прав та свобод є запорукою верховенства інтересів особи над інтересами держави та демократичності суспільства.

1. *Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підручник / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. – К. : Наукова думка ; Прецедент, 2006. – 344 с.*
2. *Колодій А. М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підручник / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Правова єдність, 2008. – 350 с.*
3. *Молдован В. В. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина : навчальний посібник / В. В. Молдован, Л. І. Чулінда. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 206 с.*
4. *Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Національна академія правових наук України. – Х. : Право, 2011. – 1128 с.*

Мацькевич М. М. Право на свободу світогляду і віросповідання як конституційне культурне право

У статті розкриваються питання сутності та особливостей культурного конституційного права на свободу світогляду та віросповідання. Окрема увагу в роботі присвячена міжнародному досвіду щодо реалізації громадянами зазначених конституційних прав.

Ключові слова: культурні права, право на свободу світогляду, право на свободу віросповідання.

Мацькевич Н. М. Право на свободу мировоззрения и вероисповедания как конституционное культурное право

В статье раскрываются вопросы сущности и особенностей культурного конституционного права на свободу мировоззрения и вероисповедания. Отдельное внимание в работе посвящено международному опыту относительно реализации гражданами отмеченных конституционных прав.

Ключевые слова: культурные права, право на свободу мировоззрения, право на свободу вероисповедания.

Matskevych M. M. A right is on freedom of world view and religion as constitutional cultural right

In the article the questions of essence and features of cultural constitutional right open up on freedom of world view and religion. Separate attention in-process sanctified to international experience in relation to realization of the marked constitutional rights citizens.

Keywords: cultural rights, right on freedom of world view, right on freedom of religion.